

www.ketab.ir

گذار به دموکراسی

ملاحظات نظری و مفهومی

ساموئل پی. هانتینگتون، آدام پرزورسکی، آلفرد استپان، تری کارل،
نانسی برمیو، دونالد شر

ترجمه، و تألیف
محمد علی کدیور

کتاب

تهران، خیابان شریعتی، بالاتر از سمراه طالقانی،

خیابان نیرو، شماره ۷/۱، تلفن: ۷۷۵۲۹۹۰۷

گذار به دموکراسی

ملاحظات نظری و مفهومی

ترجمه و تالیف: محمدعلی کدیور

• چاپ اول ۱۳۸۶ • شمارگان ۱۲۰۰ نسخه

• لیتوگرافی: خدمات فرهنگی صبا • چاپ: غزال • صحافی: دیدآور

شابک: ۹۶۴-۷۲۸۷-۹۷-۰ ISBN 964-7387-97-0

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است Printed In Iran

کدیور، محمدعلی، ۱۳۶۲-

گذار به دموکراسی ملاحظات نظری و مفهومی / ترجمه و تالیف محمدعلی

کدیور.

تهران: گام نو، ۱۳۸۶.

۳۳۴ ص: جدول.

ISBN: 964-7387-97-0

فیفا.

نویسندگان مقالات ساموئل پی. هانتینگتون، آدام پرزوسکی، آلفرد استیان،

تری کارل، ناتسی برمیو، دونالد شر و [محمدعلی کدیور].

کتابنامه.

موضوع: دموکراسی.

شناسه افزوده: هانتینگتون، ساموئل / Huntington, Samuel P

۳۲۱/۸

JC۴۲۳/۵۳۷۵۴

۱۰۳۶۱۰۸

شماره کتابخانه ملی

تقدیم به پدرم که این بیت زبان حال

این ایام اوست

می فروش اندر خرابات ایمن است امروز و من

پیش محراب اندرم با خوف و با صدگون هرب

- محمد علی کدیور -

فهرست

پیش‌گفتار.....	۹
آهسته و پیوسته: علم سیاست و اصلاحات سیاسی / ساموئل پی. هانتینگتون.....	۱۹
دیباچه‌ای بر تطورات نظریه‌های گذار به دموکراسی / محمدعلی گدیور.....	۳۷
مسائلی چند در مطالعه‌ی گذار به دموکراسی / آدام پرزورسکی.....	۱۳۳
گذار به دموکراسی و گذار از طریق مراوده / دونالد شر.....	۱۶۷
افسانه‌های میانه‌روی: رویارویی و نزاع در جریان گذارهای دموکراتیک / ناتسی برمیو.....	۱۹۹
نفث و پیمان: گذار به دموکراسی در ونزوئلا / تری لین کارل.....	۲۲۹
راه‌های استقرار مجدد دموکراسی: ملاحظات نظری و مقایسه‌ای / آلفرد استپان.....	۲۷۵
درباب و ضایف یک اپوزیسیون دموکراتیک / آلفرد استپان.....	۳۲۱

پیش‌گفتار

در رشته‌ی سیاست تطبیقی^۱ کمتر موضوعی همچون گذار از حاکمیت‌های اقتدارگرا به حکومت دموکراتیک (دموکراتیزاسیون) مورد بررسی، ارزیابی، و توجه قرار گرفته است. با این حال و مع‌الاسف مباحث، روش‌ها و موضوعات مورد بررسی در این پژوهش‌های گسترده، پردامنه و تأمل برانگیز در علوم سیاسی کشور ما چندان انعکاسی نیافته و توجه جامعه‌ی دانشگاهی ما بدان بسیار ناچیز بوده است. در واقع آثار موجود در باب این موضوع در زبان فارسی حتی از عدد انگشتان یک دست نیز فراتر نمی‌روند.^۲ بر همین مبنا، هدف اصلی در تدوین این مجموعه برداشتن قدمی هرچند ناچیز در جهت آشنا کردن جامعه‌ی دانشگاهی و متخصصان علوم سیاسی کشور با پژوهش‌های انجام شده در این حوزه بوده است.

کتاب حاضر از هشت جستار مجزا تشکیل شده است و به خوانندگان نیز توصیه می‌شود این جستارها را به ترتیبی که در کتاب آمده است مطالعه کنند. در

1. comparative politics.

۲. مهم‌ترین آثاری که در این زمینه به فارسی وجود دارد عبارت‌اند از: ساموئل هانتینگتون، موج سوم دموکراسی در پایان سده‌ی بیستم، ترجمه‌ی احمد شهسا، تهران، روزنه، ۱۳۷۳.

حسین بشیریه، گذار به دموکراسی، تهران، نگاه معاصر، ۱۳۸۴.
حسین بشیریه، گذار به دموکراسی از چشم‌انداز بسیج سیاسی، مجله‌ی دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی، شماره‌ی ۷۱، بهار ۱۳۸۵.

انتخاب مقالات دقت شده است که اولاً، آثار منتخب از مهم‌ترین و مرتبط‌ترین آثار موجود در باب دموکراتیزاسیون باشند، و ثانیاً مجموع این مقالات تا حدودی بتواند وجوه گوناگون فرایند گذار به دموکراسی و همچنین جنبه‌های مختلف و بعضاً متعارض نظریه‌های گذار به دموکراسی را بازتاب دهند. بر همین مبنا نه تنها وجود تعارض بین مواضع نظری برخی از این جستارها با یکدیگر چندان عجیب نیست بلکه اساساً یکی از اهداف اصلی این کتاب آن بوده است که جنبه‌های گوناگون و متفاوت نظریه‌های گذار به دموکراسی را روشن کند و تصویری واقعی و غیربسیط از پژوهش‌های منتشر شده در این حوزه عرضه نماید.

جستار اول کتاب سخنرانی ساموئل پی. هانتینگتون در مقام رئیس نشست سالانه‌ی انجمن علوم سیاسی آمریکا درباره‌ی رابطه‌ی علم سیاست و اصلاحات سیاسی است.^۱ هانتینگتون از سال ۱۹۵۰ تا کنون استاد گروه "حکومت" دانشگاه هاروارد در زمینه‌ی مطالعات بین‌المللی و منطقه‌ای بوده است. علائق اصلی او امنیت ملی، روابط نظامیان و غیرنظامیان، دموکراتیزاسیون و توسعه‌ی اقتصادی و سیاسی کشورهای کم توسعه، مؤلفه‌های فرهنگی در جهان سیاست، و هویت ملی آمریکا است. از مهم‌ترین آثار هانتینگتون در زمینه‌ی دموکراتیزاسیون می‌توان به عناوین زیر اشاره کرد: موج سوم: دموکراتیزاسیون در پایان قرن بیستم،^۲ آیا کشورهای بیشتری دموکراتیک می‌شوند؟^۳، و "کشورها چگونه دموکراتیک می‌شوند؟"^۴. هانتینگتون در این سخنرانی نشان می‌دهد که بین

1. Samuel P. Huntington, 'One Soul at a Time: Political Science and Political Reform', *the American Political Science Review*, Vol. 82, No. 1 (Mar., 1988).

2. Samuel P. Huntington, *Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, 1991, University of Oklahoma Press.

3. Samuel P. Huntington, 'Will More Countries Become Democratic?' *Political Science Quarterly*, Vol. 99, No. 2. (Summer, 1984).

4. Samuel P. Huntington, 'How Countries Democratize', *Political Science Quarterly*, Vol. 106, No. 4. (Winter, 1991-1992).

دموکراسی و علم سیاست رابطه‌ای متقابل وجود دارد و چگونه و چرا ضعف و قوت هر یک موجب ضعف و قوت دیگری می‌شود. بر همین مبنا است که هانتینگتون از نقش مثبت علم سیاست در فرایند گذار به دموکراسی سخن می‌راند. علت این امر البته تا حدودی مشخص است: موفقیت فرایند گذار به دموکراسی به میزانی قابل توجه منوط به مهارت و قضاوت صحیح کنش‌گران سیاسی در لحظات گذار است، و در این میان آنچه در کنار تجربه و فراست کنش‌گران می‌تواند نحوه‌ی عمل صحیح را روشن کند علم سیاست است؛ علم سیاست تحلیلی پیچیده در اختیار بازیگران سیاسی قرار می‌دهد و به آن‌ها این امکان را می‌دهد که فهم درستی از شرایط کسب کنند، پیامدهای کنش‌های خود را دریابند، و ابزار لازم برای رسیدن به اهداف خویش را بشناسند.

در جستار دوم نگارنده کوشیده است گوناگونی و پیچیدگی‌های نظریه‌های گذار را توضیح دهد. حدود سه دهه از رونق و شکوفایی ادبیات گذار به دموکراسی، که ادبیاتی بسیر گسترده و متنوع است، می‌گذرد. به‌رغم شباهت‌ها و همسانی‌هایی که بین نظریه‌ها و رهیافت‌های گسترده در این ادبیات می‌توان یافت، فهم صحیح و دقیق این نظریات متضمن درک گوناگونی‌ها و تفاوت‌های آن‌ها نیز هست. آشنایی کلی و بی‌مقدمه با سه دهه تلاش فکری می‌تواند این خطر را دربرداشته باشد که مثلاً یک گرایش نظری جای کل ادبیات را بگیرد، اسباب غفلت از رهیافت‌ها و نظریه‌های رقیب را فراهم سازد، و پژوهنده را به دام ساده‌انگاری بی‌فکند. بنابراین، مهم‌ترین هدف از تألیف این جستار آشناکردن خوانندگان با تنوع و پیچیدگی رهیافت‌ها و نظریه‌های گذار به دموکراسی بوده است.

جستار سوم مقاله‌ی بسیار مهمی است از آدام پرزورسکی^۱. آدام پرزورسکی

1. Adam Przeworski, "Some Problems in the Study of the Transition to Democracy." In Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter and Laurence Whitehead (eds.), *Transitions From Authoritarian Rule: Comparative Perspective*, Volume III. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1986.

استاد دانشگاه نیویورک و یکی از اساتید رده اول علم سیاست و اقتصاد سیاسی در جهان امروز است. حوزه‌ی علائق او اقتصاد سیاسی و نظریه‌ی دموکراسی است. از پرزورسکی مقالات و کتب متعددی در موضوع دموکراسی منتشر شده است که برخی از آثار مهم او در باب دموکراتیزاسیون از این قرار اند: دموکراسی و بازار؛ اصلاحات اقتصادی و سیاسی در اروپای شرقی و آمریکای لاتین؛^۱ "نوسازی، نظریه‌ها و واقعیت‌ها"؛ "بازی‌های گذار"؛^۲ مطلبی که از او در این کتاب آمده "مسائلی چند در مطالعه‌ی گذار به دموکراسی" نام دارد که فصلی از جلد سوم اثر چهار جلدی *گذار از حاکمیت اقتدارگرا* است (در جستار دوم این اثر به تفصیل معرفی شده است). این جستار در اصل یکی از سه مقاله‌ی اصلی است که مبنای نظری و فکری این اثر چهار جلدی را تشکیل می‌دهد. نوشته‌ی پرزورسکی یکی از بهترین آثاری است که می‌تواند مبنای روش‌شناسانه‌ی پارادایم غالب گذار به دموکراسی را توضیح دهد. همچنین، بحثی که او در باب مشروعیت می‌کند از مهم‌ترین مباحثی است که تاکنون درباره‌ی نقش مشروعیت‌زدایی در زمینه‌ی تغییر رژیم ارائه شده است. گذشته از اینها، تعریفی که پرزورسکی در این مقاله از دموکراسی به دست می‌دهد تعریفی است که در ادبیات گذار به دموکراسی به گستردگی رواج یافته و مورد استفاده قرار گرفته است. به علاوه، مطالبی که پرزورسکی در باب عدم قطعیت در گذار به دموکراسی و ماهیت مصالحه‌ی لازم برای ساخته شدن دموکراسی بیان می‌کند از پراهمیت‌ترین مباحثی است که در این موضوعات بیان شده است.

1. Adam Przeworski, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. New York: Cambridge University Press, 1991.

2. Adam Przeworski, "Modernization: Theories and Facts." *World Politics*, 1997.

3. Adam Przeworski (Co-author), "Transition Games", In Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell and Samuel Valenzuela (eds.), *the New Transitions in Latin America: Problems of Transition and Consolidation*. Notre Dame: Notre Dame University Press, 1992.

در حال توسعه، دموکراسی و نابرابری، سیاست در آمریکای لاتین، و رابطه‌ی بین منابع، برابری، و حقوق بشر خصوصاً در کشورهای صادرکننده‌ی نفت اشاره کرد. کارل نوشته‌های متعددی در باب دموکراتیزاسیون دارد که از میان آن‌ها می‌توان موارد زیر را ذکر نمود: "مقایسه‌ی اشکال گذار به دموکراسی بین شرق و جنوب"، "دموکراتیزاسیون و نابرابری در آمریکای لاتین: شیلی به عنوان مورد آزمون"، "دموکراتیزاسیون در جهان: فرصت‌ها و مخاطرات"،^۲ و "معمای دموکراتیزاسیون در آمریکای لاتین".^۳ مقاله‌ی "نفت و پیمان‌های سیاسی" از دو جهت مقاله‌ی فوق‌العاده پراهمیتی است. کارل در این مقاله مؤلفه‌های ساختاری را در کنار مؤلفه‌های پیش‌آمدی مورد بررسی قرار داده است. او کنش‌های بازیگران سیاسی را در بستر اجتماعی و اقتصادی جامعه تحلیل کرده و از این جهت رهیافت‌اش یک رهیافت صرفاً پیش‌آمدی نیست، و با رهیافت صرفاً نخبه‌گرا در گذار به دموکراسی تفاوت دارد. (مقایسه‌ی نوع تحلیل کارل در مورد ونزوئلا و تحلیل شیر از گذار در اسپانیا به بهترین نحو نشان‌دهنده‌ی تفاوت این دو رهیافت تحلیلی است). رهیافت کارل، چنان‌که در جستار دوم نیز تشریح شده است رهیافت "پیش‌آمدی ساخت یافته" است. اما مقاله‌ی مذکور از جهت دیگر نیز شایان توجه بسیار است، زیرا مورد ونزوئلا به خودی خود مورد بسیار جالبی است. ونزوئلا از معدود کشورهای نفتی

1. Terry Karl, "Comparing Modes of Transition to Democracy between the East and the South," (with Philippe Schmitter), *Romanian Journal of Political Science*, Vol. 2, Issue 1, April 2002.

2. Terry Karl, "Democratization and Inequality in Latin America: Chile as a Test Case," in *From Frei to Frei*, Santiago, Chile: 2000.

3. Terry Karl, "Democratization Around the Globe: Opportunities and Risks," (with Philippe Schmitter), in Kenneth P. Jameson and Charles K. Wilber (eds.), *The Political Economy of Development and Underdevelopment*, Sixth ed. McGraw Hill, 1996.

4. Terry Karl, "Dilemmas of Democratization in Latin America," in Dankwart Rustow and Kenneth Paul Erickson (eds.), *Comparative Political Dynamics: Global Research Perspectives*. New York: Harper Collins, 1991.

است که به دموکراسی گذار کرده است. کنش‌گران سیاسی حتی توانستند در ونزوئلا ترتیباتی اتخاذ کنند که از درآمدهای نفتی در مقاطعی به سود دموکراسی استفاده کنند. و از سوی دیگر تری-لین کارل نیز از محدود متخصصان دموکراتیزاسیون است که آثار نفت بر تحولات سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی کشورهای صادرکننده نفت واقف است. از این جهت نیز تحلیل او جایگاهی منحصر به فرد می‌یابد.

جستار هفتم، نوشتاری تحلیلی است از آلفرد استپان در باب راه‌های متفاوت گذار به دموکراسی. آلفرد استپان استاد علوم سیاسی دانشگاه کلمبیا و یکی از متخصصین طراز اول دموکراتیزاسیون در جهان است. حوزه‌های پژوهشی که استپان در آن‌ها تخصص دارد عبارت‌اند از سیاست تطبیقی، نظام‌های مذهبی جهان و دموکراسی، نظریه‌های گذارهای دموکراتیک، و فدرالیسم. مجموعه‌ی فروپاشی رژیم‌های دموکراتیک^۱ که زیر نظر او و خوان لینز تدوین شده است از مهم‌ترین آثار در زمینه‌های سقوط دموکراسی‌ها و نظریه‌های تغییر رژیم است. این اثر همچنین مبنای روشی نظریه‌پردازی‌های بعدی در زمینه‌ی گذار به دموکراسی را نیز فراهم آورد و از این جهت نیز شایسته‌ی توجه خاص است. اثر مشترک دیگر او با خوان لینز، مسائل گذارهای دموکراتیک و تحکیم آن: اروپای شرقی، اروپای جنوبی، و آمریکای لاتین^۲، نیز یکی از مهم‌ترین کتب موجود در زمینه‌ی دموکراتیزاسیون است. استپان مقالات و کتب متعدد دیگری نیز در این زمینه‌ها دارد که از میان آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: "به سوی دموکراسی تحکیم شده"^۳، دموکراتیک کردن برزیل: مسائل گذار و تحکیم،

1. Alfred Stepan, Juan J. Linz, *Breakdown of Democratic Regimes*, Johns Hopkins University Press Baltimore, 1978.

2. Juan J. Linz & Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1996.

3. Juan J. Linz & Alfred Stepan, "Toward Consolidated Democracies", *Journal of*

و بحث‌هایی در سیاست تطبیقی^۱. مقاله‌ی او "راه‌های استقرار مجدد دموکراسی"^۲ که در این مجموعه آمده نمونه‌ی درخشانی از رهیافت "راه-محور" است. استپان در این مقاله گذشته از آن که نشان می‌دهد راه‌های متعددی برای استقرار دموکراسی وجود دارد، الزامات و پی آمدهای درپیش‌گرفتن هر راه را نیز برای دموکراسی به دقت بررسی می‌کند.

و سرانجام، جستار هشتم "درباب وظایف یک اپوزیسیون دموکراتیک"^۳ نیز اثری است به قلم آلفرد استپان. وجه متمایز این اثر نیز چارچوب تحلیلی آن است. استپان در عوض آن که تنها الیت سیاسی را در کانون توجه خود قرار دهد، روابط سلطه را نقطه‌ی عزیمت تحلیل خود قرار می‌دهد. این مقاله ابتدا در مجله‌ی دموکراسی به چاپ رسید. استپان ظاهراً ابتدا تصمیم داشته تا این مقاله را در کتاب مسائل گذارهای دموکراتیک و تحکیم آن: اروپای شرقی، اروپای جنوبی، و آمریکای لاتین بیاورد، لیکن از آن‌جا که خود می‌گوید نمی‌خواسته مطلبی را تکرار کند از این کار صرف‌نظر می‌کند. بالاین‌حال، پس از طبع کتاب استپان و لینز هر دو از این‌که این فصل درباب نقش اپوزیسیون دموکراتیک در گذار به دموکراسی را در کتاب قرار ندادند، اظهار پشیمانی می‌کنند. به این ترتیب این مقاله را می‌توان تکلمه‌ی کتاب مذکور دانست.

Democracy 7.2 (1996).

1. Alfred Stepan, *Democratizing Brazil: Problems of Transition and Consolidation*, Oxford University Press, 1989.

2. Alfred Stepan, *Arguing Comparative Politics*, Oxford University Press, 2001.

3. Alfred Stepan, "Paths toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations" in Guillermo O'Donnell, Philippe Schmitter, and Laurence Whitehead, eds., *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspective*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1986.

4. Alfred Stepan, "On Tasks of an Democratic Opposition", *Journal of Democracy*, 1/2 (Spring 1990).

ادبیات گذار به دموکراسی گذشته از ارزش علمی و نظری‌اش و اهمیتی که در بسط و گسترش رشته‌ی سیاست تطبیقی و جامعه‌شناسی سیاسی دارد، از نظر عملی نیز ویژگی‌های برجسته‌ای را دارا است. پژوهش‌های انجام شده در زمینه‌ی گذار به دموکراسی حاوی توصیه‌هایی ضمنی برای حامیان دموکراسی نیز هست، توصیه‌هایی که البته برای مخالفان دموکراسی نیز می‌تواند قابل استفاده و بهره‌برداری باشد (نمونه‌ای از این دست مباحث قابل استفاده برای مخالفان دموکراسی را می‌توان در "نفث و پیمان‌های سیاسی" هنگام اشاره به خطاهای پرز خیمنث دیکتاتور وقت ونزوئلا یافت). بر چنین مبنایی است که مطالعه‌ی تحقیقات انجام شده درباب گذار به دموکراسی هم برای عالمان علم سیاست و جامعه‌شناسان سیاسی مطالعه‌ای سودمند و مفید خواهد بود و هم برای فعالان عرصه‌ی سیاست چه با دموکراسی باشند و چه بر آن.

در پایان لازم است از آقای رامین کریمیان که زحمت ویرایش و مقابله‌ی ترجمه‌ها با متن اصلی را کشیدند و بر دقت و سلیس بودن اثر افزودند تشکر کنم. از خانم مهشید ژیان نیز که در نمونه‌خوانی و غلط‌گیری متن همکاری کردند هم سپاس‌گزارم. بااین‌حال، تقصیر همه‌ی کاستی‌ها و نقایص کتاب بر عهده‌ی این جانب است. امیدوارم که خوانندگان عزیز مرا از انتقادات و نظرات‌شان برای تصحیح کاستی‌های این کتاب محروم ننمایند.

محمدعلی کدیور

mohammadali62@gmail.com